

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.17:[002.2+070](477=411.16)”1920/1930”

Ривкіна Ганна Абрамівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7497-2967>

головна бібліотекарка,

відділ фонду юдаїки,

Інститут рукопису,

Національна бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ryvkina@nbuv.gov.ua

ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ВИДАВНИЦТВА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШОСТЕЙ УРСР (УКРДЕРЖНАЦМЕНВИДАВ)

На основні колекції єврейських книжкових і періодичних видань відділу фонду юдаїки Інституту рукопису НБУВ автор тез здійснила огляд діяльності Державного видавництва національних меншостей УРСР (Укрдержнацменвидаву) у контексті політичних і суспільних процесів 1920–1930 років.

Ключові слова: єврейські видання, їдиш, Державне видавництво національних меншостей УРСР, 1920–1930-ті роки, відділ фонду юдаїки, НБУВ.

Однією зі складових проголошеної в 1923 р. політики коренізації став розвиток видавничої справи мовами національностей, які проживають в Україні. З 1925 р. виданням єврейської літератури і преси опікувалася Центральний комітет національних меншин (ЦКНМ). Також цікавилася єврейською видавничою справою й Голоvbюро євсекцій ЦК КП(б)У. Зокрема, у жовтні 1925 р. на Всеукраїнській нараді євсекцій обговорювалося питання «Преса і видавництво». На той момент в УРСР мовою їдиш видавалися такі газети і журнали, як «Дер Штерн», «Векер», «Дер Їдишер

пойер», «Ді Юнге гвардіє», «Фрайгайт», «Дер Юнгер шлогер» та ін. З 1926 р. масовий випуск таких видань розпочали Держвидавництво УРСР, а ВУЦВК прийняв рішення забезпечити всі школи національних меншин республіки безкоштовними підручниками рідною мовою. До середини 1920-х рр. в Україні більшість їдишомовної літератури видавало кооперативне видавництво «Культур-Ліга», яке проіснувало до 1930 р. Кілька десятків єврейських книг вийшло друком у Державному видавництві України.

25 червня 1926 р. в Харкові було створено видавництво «Укрдержнацменвидав» як Всеукраїнську філію Центрального видавництва народів СРСР (за іншими даними це відбулося в 1932 р.). За п'ять років роботи республіканське видавництво підготувало і випустило підручники 15 мовами, зокрема їдишем. Наприкінці 1920–х рр. спостерігалось загальне піднесення єврейської видавничої справи.

Вже 1930–1931 рр. стали піком єврейської друкарської діяльності в УРСР. Загальна кількість видань мовою їдиш склала 419 найменувань накладом 2639 тис. примірників. Станом на 1 жовтня 1930 р. тільки в Центрвидавництві виходило чотири газети і п'ять журналів мовою їдиш. Ще декілька журналів їдишем галузевої спрямованості загальним накладом 12 тис. примірників виходили в Держвидаві. Зниження собівартості продукції, зростання популярності серед населення, а отже, і попиту, дозволило збільшити періодичність видань: газета «Дер Штерн» стала щоденною, «Соцдорф» виходила 12 разів на місяць, «Ді Юнге гвардіє» – 8, «Зай грейт» – 4. Упродовж 1930–х рр. єврейська періодична преса продовжувала кількісно зростати. Газети їдишем почали виходити в єврейських національних районах, а також у деяких великих містах. Після адміністративно-територіальної реформи в 1932 р. виходили й обласні газети мовою їдиш.

У 1934 р. було прийнято кілька постанов Секретаріату Всеукраїнського Центрального виконавчого комітету щодо Єврейської автономної області з центром у Біробіджані. Укрдержнацменвидаву отримав вказівку:

встановлювати тираж підручників, політичної, масової літератури єврейською мовою, виходячи з необхідності забезпечення ними шкіл та закладів комуністичної просвіти в Біробіджані. Видавництва «Український працівник» і Держнацменвидав мали друкувати брошури українською, російською, єврейською, польською та німецькою мовами про будівництво Біробіджана. У 1931–1941 рр. у Держнацменвидаві виходило приблизно 40% усіх книг їдишем, що видавалися в СРСР.

У 1934 р. на сторінках союзної єврейської газети «Дер Емес» відбулась дискусія про місце єврейської мови. Ця «дискусія» свідчила про кардинальні зміни в підходах вищого політичного керівництва країни до питань культурного розвитку єврейського народу. Інтеграція розглядалася вже тільки в напрямку асиміляції. Ці зміни відбилися й у змінах назв деяких видань: з 1933 р. виходив щомісячний літературно-художній і бібліографічний журнал «Фармест» (в перекладі українською – «Змагання»), який у 1938 р. отримав назву «Советіше літератур».

У 1938 р. ЦК КП(б)У оголосив навчальні заклади всіх національних меншин України осередками «буржуазно-націоналістичного» впливу і визнав їхнє збереження «недоцільним та шкідливим». Усі єврейські школи, училища, технікуми закрили або перевели на російську та українську мови навчання. У квітні 1939 р. влада ухвалила рішення про скасування чи перетворення «штучно створених» адміністративно-територіальних одиниць: єврейські райони й сільради втратили статус національних, 156 єврейських сільських і містечкових (селищних) рад припинили своє існування.

Період «великого терору» 1937–1938 рр. болісно позначився на долях діячів радянської єврейської літератури. У таборах загинули письменники М. Кульбак та І. Харик, новеліст і критик А. Абчук, критики М. Літваков, Я. Бронштейн, Х. Дунець. У той час репресій зазнали переважно найвідданіші радянському режиму єврейські літератори та критики. У результаті масових репресій в роки терору, розстріляними й заарештованими виявилися не лише люди, але й книги. У «спецхрані» (фонди спеціального

зберігання) бібліотек відправляли десятки тисяч книг. Політичні процеси, що відбувалися в країні з другої половини 1930–х рр. (дезорганізація всієї національної роботи після ліквідації округів, де були зосереджені найбільш працездатні національні кадри, згорання діяльності ЦКНМ, а також розгорання боротьби з так званими «національними ухилами») суттєво вплинули на стан єврейської книговидавничої справи, преси. У 1939 р., на додачу до ліквідації всіх національних адміністративних утворень, закладів культури й освіти, було закрито всі 24 газети й журнали, які видавалися їдишем в УРСР.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.17:[002.2+070](477=411.16)''1920/1930''

Hanna Ryvkina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7497-2967>

Chief Librarian,

Judaica Department,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ryvkina@nbuv.gov.ua

**THE ACTIVITY OF THE STATE PUBLISHING HOUSE OF THE
NATIONAL MINORITIES OF THE UKRAINIAN SSR
(UKRDERZHSTATSMENVYDAV)**

On the basis of the collections of Yiddish books and periodicals of the Judaica Department of the Institute of Manuscript of the Vernadskyi National Library of Ukraine, the author has reviewed the activity of the State Publishing House of the National Minorities of the Ukrainian SSR (*Ukrderzhnatsmenvydav*) in the context of the political and social processes of the 1920–1930s.

Keywords: Jewish publications, Yiddish, State Publishing House of the National Minorities of the Ukrainian SSR, 1920–1930s, Judaica Department, Vernadskyi National Library of Ukraine.